

Data akceptacji: 16.04.2024

Data publikacji: 3.10.2024

Anita Smyk

Uniwersytet w Siedlcach

anita.smyk@uws.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6006-7309>

Denar Julii Mezy z legendą VENVS VICTRIX ze zbiorów Muzeum Historii Sztuki w Wiedniu*

A Denarius of Julia Maesa with Reverse Legend VENVS VICTRIX from the Collection of the Kunsthistorisches Museum in Vienna

Abstract: The article presents an iconographic and ideological study of Julia Maesa's denarius with the legend VENVS VICTRIX from the collection of the Kunsthistorisches Museum in Vienna. The analysis was carried out in the context of the use of the image of the goddess Venus in the self-presentation of women from the Severan dynasty. The denarius shows an attribution of the goddess almost identical to that on Caracalla's coins, thanks to which Julia Maesa visually emphasized her closeness to her nephew, and thus legitimized the rights to the imperial throne of both her grandsons.

Key words: ancient Rome, Severan dynasty, Julia Maesa, VENVS VICTRIX, Roman coinage

W zbiorach numizmatycznych Muzeum Historii Sztuki w Wiedniu (Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum) znajduje się piękny egzemplarz denara Julii Mezy (*Julia Maesa*) z legendą rewersu VENVS VICTRIX (fot. 1). Moneta jest interesująca, bo o ile na licznych emisjach kobiet z dynastii Sewerów¹ wykorzystywano różno-

* Publikacja powstała w ramach zadania badawczego nr 188/23/B realizowanego w Uniwersytecie w Siedlcach. Autorka chciała szczególnie serdecznie podziękować dr. Patrykowi Skupniewiczowi za niezwykle cenne uwagi dotyczące percepcji sztuki starożytnej, a także metodyki podejścia do ikonografii, które pozwoliły na poszerzenie perspektywy badawczej oraz uwzględnienie szerszego spektrum aspektów, przynależnych bardziej warsztatowi historyka sztuki.

¹ A. Smyk, *Boginie powiązane z kobietami Sewerów w polityce propagandowej dynastii (studium numizmatyczne)*, Siedlce 2021, s. 41–48, 63–74; P.D. Conesa Navarro, A. Smyk, *Goddess Venus on*

rodność przedstawień i epitetów bogini Wenus², o tyle w przypadku monet Julii Mezy bogini występuje wyłącznie z przydomkiem VICTRIX. Należy podkreślić, że są to emisje pochodzące przede wszystkim z mennic wschodnich³. Celem studium

Julia Domna's Coins. The Political Use of the Coinage of an Augusta of the Severan Dynasty, „Historia i Świat” 2022, t. 11, s. 175–200. O emisjach monet kobiet z dynastii Sewerów zob. przykładowo: Ph.V. Hill, *The Coin-Portraiture of Severus and his Family from the Mint of Rome*, „The Numismatic Chronicle” 1979, vol. 19, 139, s. 36–46; S.S. Lusnia, *Julia Domna's Coinage and Severan Dynastic Propaganda*, „Latomus” 1995, t. 54, 1, s. 119–140; K. Maksymiuk, *Przydomki Julii Domny na monetach*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1998, z. 1–2, s. 49–58; C. Brenot, *La famille de Septime-Sévère à travers les images monétaires*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2000, no. 11, s. 331–345; E. Kosmetatou, *The Public Image of Julia Mamaea. An Epigraphic and Numismatic Inquiry*, „Latomus” 2002, t. 61, 2, s. 398–414; A. Skiendziel, *Wykorzystanie wizerunku bóstw jako motywu propagandowego w mennictwie cesarskich dynastii Sewerów*, „Wiek Stary i Nowy” 2009, t. 1 (6), s. 59–63; M.M. Royo Martínez, *Propaganda dinástica, militar y religiosa en las monedas de Julia Domna*, „Espacio, Tiempo y Forma. Serie II. Historia Antigua” 2017, no. 30, s. 299–322; R. Bertolazzi, *Julia Domna and her Divine Motherhood: A Re-examination of the Evidence from Imperial Coins*, „The Classical Journal” 2019, vol. 114, 4, s. 464–486; M.M. Royo Martínez, *Las emperatrices sirias y las excepcionales series monetales de Julia Domna y Julia Mamaea*, „Espacio Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua” 2019, no. 32, s. 115–136; P.D. Conesa Navarro, *Los testimonios numismáticos de Julia Mamaea: continuidad y ruptura en la política imperial de Alejandro Severo*, „Imafronte” 2023, no. 30, s. 16–33.

² GENETRIX (RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 387–389, 537, 578, 591–592, 604–605; RIC IV/2 *Julia Paula*, nr 222–223; RIC IV/2 *Orbiana*, nr 326–327; RIC IV/2 *Julia Mamaea*, nr 354–356, 704); VICTRIX (RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 535–536, 579, 581, 630–633, 645, 647, 842, 846, 888–890; RIC IV/1 *Plautilla*, nr 369, 579, 582; RIC IV/2 *Julia Mamaea*, nr 357–358, 705–707); FELIX (RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 580, 646, 866, 877; RIC IV/1 *Plautilla*, nr 368; RIC IV/2 *Aquilia Severa*, nr 398; RIC IV/2 *Julia Mamaea*, nr 350–353, 694–703); CAELESTIS (RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 604–605; RIC IV/2 *Julia Soaemias*, nr 240–245, 402–408; RIC IV/2 *Aquilia Severa*, nr 230).

³ Zob. przykładowo denar Julii Mezy ze zbiorów British Museum (inv. 1992,0509.184) z nieokreślonej wschodniej mennicy, na którego rewersie legendzie VENVS VICTRIX towarzyszy stojąca frontalnie bogini z głową zwróconą w lewo, trzymająca w prawej ręce scepter, a w lewej róg obfitości. Zob.: A. Smyk, P. Skupniewicz, *A Denarius of Julia Maesa with Reverse Legend VENVS VICTRIX from the Collection of the British Museum*, „Historia i Świat” 2024, t. 13, s. 231–254. Dyskusję o mennicach wschodnich w okresie Sewerów zob.: K. Butcher, *The Colonial Coinage of Antioch-on-the-Orontes c. AD 218–53*, „The Numismatic Chronicle” 1988, vol. 148, s. 63–75; R. Duncan-Jones, *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coin*, „The Numismatic Chronicle” 2001, vol. 161, s. 75–89; Ch. Howgego, *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coins: A Reply*, „The Numismatic Chronicle” 2002, vol. 162, s. 339–342; H. Gitler, M. Ponting, *Rome and the East. A Study of the Chemical Composition of Roman Silver Coinage during the Reign of Septimius Severus AD 193–211*, „Topoi. Orient-Occident” 2007, Supplément 8, Productions et échanges dans la Syrie grecque et romaine (Actes du colloque de Tours, juin 2003), s. 375–397; B. Hellings, *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coin: the Case of Roman Germany*, „The Numismatic Chronicle” 2016, vol. 176, s. 171–181; E. Dandrow, *The Latin Coins of Caracalla from Edessa in Osrohoene*, „The Numismatic Chronicle” 2016, vol. 176, s. 183–205.

jest analiza ikonograficzna i ideologiczna numizmatu w kontekście wykorzystania wizerunku bogini Wenus w autoprezentacji Julii Mezy.

Opis zabytku

Numer inwentarza: RÖ 57075

Nominał: denar

Waga: 3,18 g

Średnica: 19 mm

Awers: IVLIA MAESA AVG[VSTA]

Rewers: VENVS - S - V - ICTRIX

Fot. 1. Denar Julii Mezy, KHM inv. RÖ 57075, fot. Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID188186. Aufnahme durch Photoatelier

Źródło: <https://www.ikmk.at/object?id=ID188186>.

Awers

Pole monety zostało odbite niewłaściwie, krąg guzków wyznaczający ramę pola obrazowego znika u dołu. Również część inskrypcji w lewej dolnej części nie została odbita na skutek błędu w ułożeniu krążka na matrycy. W okrągłym polu umieszczono popiersie kobiece w profilu skierowanym w prawo, otoczone napisem. Twarz wyróżnia nieproporcjonalnie duże oko oraz wydatny nos z lekkim garbem. Proporcje nosa dostosowano do wielkości oczu. Wyraziste usta osadzono nienaturalnie blisko nosa, co optycznie skraca górną wargę. Podbródek cofnięty, policzki pucołowate, a szczęka zarysowana delikatnie. Włosy przedstawiono dość grubymi falistymi liniami biegnącymi wzdłuż głowy, na karku zmieniającymi się we wzór sznura skierowany w górę, ku ciemieniu. Sugeruje to plecioną fryzurę, najpewniej formę warkocza. Nad czołem, powyżej warstwy włosów znajduje się

trójkątny diadem. Poniżej szyi zaznaczono szaty liniami sugerującymi fałdy. Napis okalający popiersie brzmi: IVLIA MAESA AVG, przy czym pierwsze dwie litery są nieczytelne z powodu błędu wybicia.

Rewers

Moneta została wybita poza centrum. Krąg półkulistych elementów otaczających pole monety widoczny jest w prawej części, brak go jednak w części lewej. Uwagę zwraca również większy margines po prawej stronie numizmatu. Oczywiście jest, że intencjonalnie rewers miał zawierać pole ograniczone kręgiem z półsferycznych elementów. Przesunięcie matrycy sprawiło, że minimalnie zmieniona została geometria kompozycji. Oś zamierzonego pola monety wyznacza stojąca postać, która na numizmacie przesunięta została w lewo. Postać, fałdy jej szat i pozostałe szczegóły ikonograficzne wycięte zostały grubymi liniami, świadczącymi o słabym warsztacie mincerza.

Oś pola wyznacza stojąca postać żeńska ujęta w kontrapoście. Jej proporcje są nierealistyczne: ramiona są za długie, a dłonie za duże. Barki ma skierowane frontalnie, a głowę w lewo. Twarz o dużych policzkach, wydatnym nosie i małych oczach pochylona jest nieco w dół. Od górnej części głowy oddziela ją rząd półsferycznych elementów. Wyżej znajduje się półkolisty element z ostrym daszkiem wystającym ponad czoło. Prawe ramię ułożone jest wzdłuż ciała, od łokcia skierowane w lewo, tworząc ukośną linię. Ramię zakończone dłonią oddaną schematycznie w formie dwóch krótkich linii odzwierciedlających kciuk i resztę dłoni. Nad dłonią przedstawiono schematyczną figurę postaci w długich szatach, w wyciągniętej ręce trzyma ona okrąg z półkulistych elementów. Za postacią znajduje się element w kształcie łyzy oddający skrzydło. Lewe ramię centralnej sylwetki jest odchylone od korpusu, jednak zgięty łokieć powoduje, że przedramię kieruje się w lewo. Na przedramieniu opiera się linia trzymanego przez nią drzewca biegnąca ukośnie, kompozycyjnie podkreśla to kierunek skosu, równoległy do prawego ramienia głównej postaci oraz wyciągniętej ręki małej figury przedstawionej w lewej części monety. Kompozycję tworzy zatem dominująca pionowa linia wyznaczona przez główną postać oraz dwie ukośne linie wyznaczone przez drzewce i lewe przedramię centralnej postaci oraz prawe przedramię i kierunek małej figury. Drzewce w dolnej części kończą dwa koliste elementy ułożone jeden pod drugim, w górnej części za podobnymi elementami umieszczono ostry, soczewkowaty kształt sugerujący grot.

Postać centralna odziana jest w szatę zawieszoną na lewym barku, okrywającą prawe ramię i pierś. Fałdy szaty zaznaczono grubymi liniami. Z lewego barku

postaci rozchodzą się one trójkątnie w dół, w dolnej części klatki piersiowej znajduje się pozioma cezura, poniżej niej sześć pionowych kresiek sugeruje fałdy szaty. W dolnej części ogranicza je kolejna pozioma, lekko falista linia, grubsza od znajdującej się pod klatką piersiową, prawdopodobnie pierwotnie podwójna, co sugeruje zakończenie dwoma językami po prawej stronie. Po lewej kończy się na wysokości lewej dłoni postaci. Fałdy dolnej części szaty podkreślają kontrast, linia po prawej stronie biegnie w domniemanej linii zgiętej nogi. Fałdy po lewej stronie opadają, tworząc trójkąt zgięty przeciwnie do trójkąta części szaty opadającej z lewego barku postaci. Ponieważ górny trójkąt skierowany jest w prawo, a wierzchołek dolnego trójkąta – w lewo, stanowią one zabieg dynamizujący i podkreślający kontrast. Spod szaty wystają – widoczne od połowy łydki – nogi i stopy, oddane schematycznymi liniami. Prawa skierowana zdecydowanie na zewnątrz, lewa opadająca w związku ze skretem bioder. W prawo od postaci widoczne są dwie linie w kształcie odwróconej litery „C”. Dolna, znacznie większa i smuklejsza, odchodzi od skraju szaty i zawija się w okolicy lewej dłoni; górna, mniejsza i spłaszczona, biegnie od łokcia do dłoni. Obie linie składają się z mniejszych nici, sugerujących fałdy wypukłych elementów tekstylnych.

Pomiędzy głową postaci a drzewcem znajduje się litera V, napis kontynuowany jest za drzewcem: ICTRIX. Za dolną częścią drzewca znajduje się napis: VENV, przerwany przez małą figurę nad dłonią głównej postaci i kontynuowany ponad nią: S.

Przedstawienie należy interpretować jako postać bogini Wenus, ukazaną w kontraście, z obnażoną prawą piersią. Bogini podtrzymuje w prawej dłoni figurę Wiktorii ofiarującej wieniec. W lewej dłoni Wenus trzyma raczej włócznię niż scepter, co sugeruje soczewkowate, ostre zakończenie, które wydaje się odzwierciedlać grot. Wenus ma na głowie diadem, nad którym umieszczono hellenistyczny hełm z wystającym daszkiem, nawiązujący do typu beockiego. Dolny, większy element w kształcie odwróconej litery C wydaje się fragmentem szaty, choć należałoby tam oczekiwać okrągłej tarczy, umieszczonej na hełmie. Błąd ten tłumaczyć można nieporadnością mincerza.

Emisje przedstawiające Wenus z militarnymi atrybutami

Wenus z atrybutami militarnymi występowała już na monetach Oktawiana (*Octavianus*). Prezentowana była na nich jako stojąca tyłem półnaga bogini, która w lewej ręce, wspartej na niskiej kolumnie, trzyma szept, z kolei w wyciągniętej prawej – hełm, u stóp zaś ma tarczę⁴. Ten model przedstawienia był powielany przez Flawiuszy⁵. Należy zwrócić uwagę, że tylko w emisjach dedykowanych kobietom, Julii (*Julia Flavia*) (fot. 2)⁶ i Domicji (*Domitia Longina*)⁷, w legendzie rewersu pojawia się imię Wenus. W emisjach tych pominięto tarczę jako atrybut bogini.

Fot. 2. RIC II/1 *Julia Titi*, nr 388. Denar.
Aw.: IVLIA AVGVSTA TITI AVGVSTI F.
Rew.: VENVS AVGVST

Źródło: BM inv. R.10997, © The Trustees of the British Museum.

W emisjach Hadriana (*Hadrianus*) wprowadzono nowy wizerunek. Wenus przedstawiana jest frontalnie, z głową zwróconą w prawo, lewą ręką opiera na tarczy umieszczonej na hełmie, za boginią znajduje się włócznia. Nowym atrybutem jest posążek Wiktorii (*Victorella*) w prawej ręce bogini. Interesującą zmianą jest także wprowadzenie w legendzie rewersu epitetu bogini – GENETRIX (fot. 3)⁸.

⁴ RIC I *Octavian*, nr 250a-b (rew.: CAESAR DIVI F).

⁵ W identycznym wariancie lub bez tarczy, przykładowo zob.: bez tarczy – RIC II/1 *Titus*, nr 13 (aw.: IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M, rew.: TR P VIII IMP XIII COS VII); z tarczą – RIC II/1 *Titus*, nr 14 (aw.: IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M, rew.: TR P VIII IMP XIII COS VII).

⁶ RIC II/1 *Julia Titi*, nr 386–387 (rew.: VENVS AVG), nr 388 (rew.: VENVS AVGVST).

⁷ RIC II/1 *Domitia*, nr 847 (aw.: DOMITIA AVGVSTA, rew.: VENVS AVG).

⁸ RIC II/3 *Hadrian*, nr 1432–1433 (rew.: VENERI GENETRICI); 26 września 46 roku Juliusz Cezar poświęcił na swoim forum w Rzymie świątynię Wenus Genetrix (O. Grossi, *The Forum of Julius Caesar and the Temple of Venus Genetrix*, „Memoirs of the American Academy in Rome” 1936, vol. 13, s. 215–220). W 135 roku Hadrian ufundował największą świątynię w Rzymie dedykowaną Wenus i personifikacji *Roma Aeterna*, podkreślając patronat bogini nad Imperium Romanum (S. Güven, *A Vision of Imperial Unity: The Temple of Venus and Roma*, „METU Journal of the Faculty of Architecture” 1990, vol. 10, no. 1–2, s. 19–30). Hadrian wybił także monety z Wenus FELIX,

Fot. 3. RIC II/3 *Hadrian*, nr 1433. Aureus, Rzym. Aw.: HADRIANVS AVGVSTVS P P. Rew.: VENERI GENETRICI

Źródło: BM inv. 1933,0414.5, © The Trustees of the British Museum.

Na monetach Sabiny (*Vibia Sabina*) przedstawiających Wenus z epitetem GENETRIX brak jest atrybutów militarnych, bogini trzyma w ręku jabłko⁹. Wybito także monety, na których powielono przedstawienie Wenus z emisji Julii i Domicji, jednak bez legendy, natomiast przy kolumnie dodano tarczę¹⁰. Tylko pośmiertne monety Faustyny Starszej (*Faustina Maior*) dedykowane Wenus zawierają element militarny – tarczę, przedstawieniu bogini towarzyszy napis: AVGVSTA¹¹. Interesujące wydają się emisje senackie z legendą rewersu VENVS S C. Bogini została ukazana na nich z łukiem i strzałami, jednak w tym przypadku nie należy doszukiwać się nowej atrybucji militarnej Wenus¹².

Ikonografia Wenus w emisjach Faustyny Młodszej (*Faustina Minor*) nawiązuje do przedstawień bogini z emisji Hadriana. Wenus z przydomkiem GENETRIX stojąca przodem trzyma w prawej ręce Wiktorię, lewą opiera na tarczy umieszczonej na hełmie¹³. W kontekście prowadzonych rozważań należy zwrócić uwagę

jednak brak w ich ikonografii konotacji militarnych, bogini trzyma w ręku scepter, zob. RIC II/3 *Hadrian*, nr 2365–2369 (rew.: VENERIS FELICIS). Informacje o genezie kultu w okresie cesarskim zob. J. Jeličić-Radonić, *Venus Victrix in the Salona Urbs Orientalis*, w: *Roma y las provincias: modelo y difusión*, vol. 1, eds. T. Nogales, I. Rodà, Roma 2011, s. 385–386.

⁹ RIC II/3 *Sabina*, nr 2576–2577 (aw.: SABINA AVGVSTA, rew.: VENERI GENETRICI); RIC II/3 *Sabina*, nr 2596–2599 (aw.: SABINA AVGVSTA HADRIANI AVG P P, rew.: VENERI GENETRICI S C). Należy zauważyć, że w emisjach samego Hadriana Wenus Rodzicielska ma rozbudowaną ikonografię militarną, do której oprócz wiktorelli, tarczy, włóczni i hełmu dodano pancerz, zob. RIC II/3 *Hadrian*, nr 2900–2901, 2902–2903 (rew.: VENERI GENETRICI).

¹⁰ RIC II/3 *Sabina*, nr 2492 (aw.: SABINA AVGVSTA HADRIANI AVG P P).

¹¹ RIC II/3 *Faustina I*, nr 366a–366b (aw.: DIVA FAVSTINA, rew.: AVGVSTA).

¹² RIC II/3 *Faustina I*, nr 1153 (aw.: DIVA AVGVSTA FAVSTINA, rew.: VENVS S C). Umieszczenie atrybutów Diany (łuku i strzał) było związane z szerzącą się w tym czasie epidemią, a Wenus stała się tutaj Wenus „chroniącą”. O epidemii zob. R. Littman, M. Littman, *Galen and the Antonine Plague*, „The American Journal of Philology” 1973, vol. 94, no. 3, s. 243–255; C. Jones, *Ten Dedications “To the gods and goddesses” and the Antonine Plague*, „Journal of Roman Archaeology” 2005, vol. 18, s. 293–301.

¹³ RIC III/3 *Faustina II*, nr 734 (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: VENVS GENETRIX). Zob. także: RIC III/3 *Faustina II*, nr 733 (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: VENVS GENETRIX), gdzie

na emisje monet z identycznym przedstawieniem bogini, lecz odmienną legendą rewersu: VENVS VICTRIX (fot. 4)¹⁴. Podkreślić trzeba, że Faustyna Młodsza była pierwszą kobietą z rodziny cesarskiej, na monetach której bogini została określona epitetem „zwycięska”. Monety z legendą VENVS VICTRIX wybito także córce pary cesarskiej – Lucilli (*Lucilla*), mają one identyczną kompozycję rewersu¹⁵ lub występują w wersji bez hełmu¹⁶.

Fot. 4. RIC III/3 *Faustina II*, nr 736. Aureus, Rzym. Aw.: FAVSTINA AVGVSTA. Rew.: VENVS VICTRIX

Źródło: BM inv. 1867,0101.729, © The Trustees of the British Museum.

Emisje Kryspiny (*Bruttia Crispina*)¹⁷ z legendą VENVS VICTRIX przedstawiają boginię wyłącznie z tyłu, identycznie jak na niektórych emisjach Faustyny Młodszej (fot. 5)¹⁸.

przy tarczy umieszczono postać siedzącego jeńca. Identyczna ikonografia występuje także w emisjach, które nie wymieniają imienia bogini, zob. RIC III/3 *Faustina II*, nr 495a-b (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: AVGVSTI PII FIL). Emisje z legendą VENVS GENETRIX ukazują stojącą boginię trzymającą Wiktorię w wariacie bez atrybucji militarnych, zob. przykładowo: RIC III/3 *Faustina II*, nr 511a (aw.: FAVSTINAE AVG PII AVG FIL, rew.: VENERI GENETRICI), 511b (aw.: FAVSTINA AVGVSTA PII AVG FIL, rew.: VENERI GENETRICI).

¹⁴ RIC III/3 *Faustina II*, nr 736 (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX) oraz nr 1681–1682, 1688 z identyczną ikonografią, lecz odmienną legendą (VENERI VICTRICI S C). Zob. także RIC III/3 *Faustina II*, nr 723 (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: VENERI VICTRICI), gdzie Wenus ukazana jest identycznie jak na monetach kobiet z dynastii Flawiuszy (RIC II/1 *Julia Titi*, nr 388). Wyjątkową ikonografię rewersu przedstawia emisja senacka Faustyny Młodszej, zob. RIC III/3 *Faustina II*, nr 1680 (aw.: FAVSTINA AVGVSTA, rew.: VENERI VICTRICI S C), gdzie półnaga Wenus stoi, trzymając prawe ramię Marsa.

¹⁵ RIC III/3 *Lucilla*, nr 787 (aw.: LVCILLA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX).

¹⁶ RIC III/3 *Lucilla*, nr 786 (aw.: LVCILLA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX).

¹⁷ RIC III/3 *Crispina*, nr 290 (aw.: CRISPINA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX).

¹⁸ Zob. także RIC III/3 *Faustina II*, nr 723.

Fot. 5. RIC III/3 *Crispina*, nr 290. Aureus, Rzym. Aw.: CRISPINA AVGVSTA. Rew.: VENVS VICTRIX

Źródło: BM inv. 1856,1101.116, © The Trustees of the British Museum.

Z kolei emisje Julii Domny z legendą VENVS VICTRIX wprowadzają nowe atrybuty ikonograficzne¹⁹. Półnaga bogini stoi tyłem, trzymając w wyciągniętej prawej ręce jabłko; w lewej, wspartej łokciem na kolumnie, szept zastąpiła gałąź palmowa (fot. 6)²⁰. Również na monetach przedstawiających stojącą przodem, nagą do pasa Wenus, która trzyma hełm w wyciągniętej prawej ręce, szept zastąpiono gałęzią palmową. Dodatkowym elementem militarnym jest umieszczona u stóp bogini tarcza (fot. 7)²¹.

Fot. 6. RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 536. Aureus, Rzym. Aw.: IVLIA DOMNA AVG. Rew.: VENERI VICTR

Źródło: BM inv. 1864,1128.101, © The Trustees of the British Museum.

¹⁹ E. Günther, *Femaleness Matters: Identity and Identification Processes in the Severan Dynasty*, „Marburger Beiträge zur antiken Handels-Wirtschafts-und Sozialgeschichte” 2017, Bd. 34, s. 139.

²⁰ RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 535 (aw.: IVLIA DOMNA AVG, rew.: VENER VICTOR), nr 536, 579, 632–633 (aw.: IVLIA DOMNA AVG, rew.: VENERI VICTR). Zob. także: RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 630–631 (aw.: IVLIA DOMNA AVG, rew.: VENER VICT), Venus stoi przodem, trzymając jabłko i szept.

²¹ RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 581 (aw.: IVLIA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX), nr 890 (aw.: IVLIA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX S C).

Fot. 7. RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 581. Denar, Rzym. Aw.: IVLIA AVGVSTA. Rew.: VENVS VICTRIX

Źródło: BM inv. 1844,0425.1398, © The Trustees of the British Museum.

Emisje Plautilli (*Fulvia Plautilla*) ukazują stojącą przodem Wenus, trzymającą w prawej wyciągniętej ręce jabłko, w lewej, opartej na tarczy – gałąź palmową. Przed boginią umieszczono figurkę Kupidyna (fot. 8)²².

Fot. 8. RIC IV/1 *Plautilla*, nr 369. Denar, Rzym. Aw.: PLAVTILLA AVGVSTA. Rew.: VENVS VICTRIX

Źródło: Mainz, Historisches Seminar, Arbeitsbereich Alte Geschichte, der Johannes Gutenberg-Universität, ID488. Photographs by Lucas Hafner. <https://numid.uni-mainz.de/object?id=ID488>.

Emisje Julii Mezy w kontekście historycznym

Na awersach monet wybitych dla Julii Mezy występują cztery rodzaje legend²³. We wszystkich przypadkach oprócz *cognomen* wymieniono tytuł *augusta* – zarówno w formie skróconej²⁴, jak i pełnej²⁵. W emisjach pośmiertnych imię Julia zastąpiono określeniem *diva*²⁶. Wszystkie legendy podano w *nominativie*.

Ikonografia awersu w typie pierwszym przedstawia popiersie Julii Mezy w draperii, z falowanymi włosami upiętymi nisko z tyłu (fot. 9); są to najliczniejsze

²² RIC IV/1 *Plautilla*, nr 369 (aw.: PLAVTILLA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX), nr 579, 582 (aw.: PLAVTILLA AVGVSTA, rew.: VENVS VICTRIX S C).

²³ Jedynie na rewersie denara Sewera Aleksandra występuje w formie MAISI AVG, zob. RIC IV/2 *Severus Alexander*, nr 310a, 310c.

²⁴ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 249–279, 377–380, 410–413, 416–419, 421–424.

²⁵ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 409, 414–415, 420, 712–714.

²⁶ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 377–380, 712, 714.

emisje²⁷. Drugi pod względem liczby emisji jest wariant, który różni się od poprzedniego tylko dodaniem diademu na głowie augusty (fot. 10)²⁸. Wyjątkowa emisja przedstawia popiersie Mezy (wariant z diademem) umieszczone na półksiężycu (fot. 11)²⁹. Symbol półksiężycza na monetach cesarskich nie jest elementem nowym, był wybijany już na rewersach monet Oktawiana³⁰ oraz w emisjach Antoninów³¹. Pojawia się on także w mennictwie jako jeden z elementów atrybucji bogini Diany³². W emisjach Sewerów, oprócz powielania wcześniejszych wzorów³³, nowością było umieszczenie popiersia Julii Domny na półksiężycu³⁴. Ten sposób przedstawienia swojego popiersia kontynuowały Julia Soemias (*Julia Soaemias*)³⁵ i Julia Mamea (*Julia Mamaea*)³⁶. Kilka pośmiertnych emisji z legendą na rewersie CONSECRATIO ukazuje popiersie Julii Mezy w welonie, zwrócone w prawo (fot. 12)³⁷.

²⁷ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 249–254, 257, 261–263, 266–279, 377–378, 380, 410–413, 416, 419, 421, 423–424.

²⁸ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 255–256, 258–260, 265, 409, 414–415, 417–418, 420, 422.

²⁹ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 264; antoninian wybity w Rzymie, na rewersie legenda: PIETAS AVG.

³⁰ RIC I *Augustus*, nr 300 (półksiężyc z jedną gwiazdą), zob. także: RIC I *Augustus*, nr 539–540 (gdzie jest jednym z elementów ikonograficznych).

³¹ Zob. przykładowo: RIC II/3 *Hadrian*, nr 865–866 (półksiężyc z jedną gwiazdą); RIC II/3 *Hadrian*, nr 3082 (półksiężyc z pięcioma gwiazdami); RIC II/3 *Hadrian*, nr 852–853, RIC III/3 *Faustina I*, nr 1199a-b, RIC III/3 *Faustina II*, nr 750 (półksiężyc z siedmioma gwiazdami).

³² Przed Sewerami tylko na emisjach Nerwy i Marka Aureliusza Diana występuje z atrybucją półksiężycza, zob. RIC II/1 *Nerva*, nr 11 (przedstawienie świątyni Diany w Perge, gdzie posąg bogini został umieszczony na półksiężycu) oraz z legendą DIANA LVCIFERA, zob. RIC II/3 *Hadrian*, nr 2918 (półksiężyc nad głową bogini); RIC III/3 *Faustina II*, nr 1716 (półksiężyc za głową bogini). W okresie rządów Sewerów oprócz monet z legendą DIANA LVCIFERA – zob. RIC IV/1 *Caracalla*, nr 284a-d (półksiężyc na czole); RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 548, 638, 851, 871 (umieszczony na ramionach, pod szyją bogini) – półksiężyc występował również na monetach z legendą LVNA LVCIFERA, zob. RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 379a-c (na rewersie Diana z półksiężycem na czole); o znaczeniu przedstawień Wenus i Luni w mennictwie „syrjskich cesarzowych” zob. A. Smyk, *Boginie powiązane z kobietami Sewerów...*, s. 57–58, 61, 67, 72.

³³ RIC IV/1 *Septimius Severus*, nr 360; RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 629 (półksiężyc z siedmioma gwiazdami).

³⁴ RIC IV/1 *Caracalla*, nr 36a-b, 52, 59a-c, 125a-b (rewers przedstawiający Septymiusza Sewera z Julią Domną z legendą CONCORDIAE AETERNAE); RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 379a (półksiężyc zarówno na awersie, pod popiersiem augusty, jak i na rewersie jako atrybucja bogini Luni); RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 387, 388a, 389a (na awersie pod popiersiem cesarzowej, na rewersie legenda VENVS GENETRIX).

³⁵ RIC IV/2 *Julia Soaemias*, nr 245 (rew.: VENVS CAELESTIS).

³⁶ RIC IV/2 *Julia Mamea*, nr 673, 678, 681 (rew.: FELICITAS AVG S C); RIC IV/2 *Julia Mamea*, nr 682 (rew.: FELICITAS TEMP S C).

³⁷ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 379 oraz emisje senackie RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 712–714. Emisje dedykowane Mezie z legendą rewersu CONSECRATIO przedstawiają augustę także na awersie, zgodnie z typem pierwszym, zob. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 377–378.

Fot. 9. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 249. Denar, Rzym. Aw.: IVLIA MAESA AVG. Rew.: FECVNDITAS AVG

Źródło: BM inv. 1938,0207.46, © The Trustees of the British Museum.

Fot. 10. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 424. Dupondius/as, Rzym. Aw.: IVLIA MAESA AVG. Rew.: SAECVLI FEL[ICITAS] SC

Źródło: BM inv. R.16111, © The Trustees of the British Museum.

Fot. 11. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 264. Antoninian, Rzym. Aw.: IVLIA MAESA AVG. Rew.: PIETAS AVG

Źródło: BM inv. 1937,0406.34, © The Trustees of the British Museum.

Fot. 12. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 712. Sesterc, Rzym. Aw.: DIVA MAESA AVGVSTA. Rew.: CONSECRATIO SC

Źródło: BM inv. 1872,0709.809, © The Trustees of the British Museum.

Herodian w *Historii Cesarstwa Rzymskiego* (Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορία)³⁸ podkreśla rolę Julii Mezy w obaleniu rządów Makrynusa (*Macrinus*)

³⁸ Herodian, *History of the Empire from the Time of Marcus Aurelius*, wyd. C.R. Whittaker, London & Cambridge, Mass. 1969–1970 (dalej: Hdn.).

i przywróceniu na tron cesarski dynastii Sewerów³⁹. Jej sugestie, że Heliogabal (*Elagabalus*) był nieślubnym synem Karakalli (*Caracalla*)⁴⁰, a przede wszystkim „wsparcie finansowe” wojsk miały doprowadzić do buntu⁴¹. Oczywiście wydaje się, że Meza nie miała aż tak dużej siły sprawczej, przypuszczalnie w spisek zaangażowane były szerokie kręgi, być może także elit rzymskich⁴². 16 maja 218 roku Heliogabal został ogłoszony cesarzem przez Legio III Gallica w obozie w Raphanei, a już 8 czerwca niedaleko Antiochii zbuntowane wojska pokonały armię Makryna⁴³. Latem następnego roku rodzina cesarska przybyła do Rzymu. Julia Meza została uhonorowana tytułem *augusta*⁴⁴, mimo że była tylko babką cesarza⁴⁵.

Według przekazów źródłowych Heliogabal lekceważył rzymskie tradycje religijne i seksualne tabu, co miało doprowadzić do jego konfliktu z elitami stolicy⁴⁶.

³⁹ O roli „syrjskich cesarzowych” w działaniach politycznych w latach 193–235 zob. przykładowo: E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung: Ein Beitrag zum Problem der Orientalisierung*, Bonn 1979; C. Rowan, *Under Divine Auspices: Divine Ideology and the Visualisation of Imperial Power in the Severan Period*, Cambridge 2012; S. Nadolny, *Die severischen Kaiserfrauen*, Stuttgart 2016. O Julii Mezie wraz z najnowszą literaturą zob. P.D. Conesa Navarro, *La maternidad como instrumento de propaganda dinástica: el caso de Iulia Domna*, w: *Género y mujeres en el Mediterráneo Antiguo. Iconografías y Literaturas*, eds. P.D. Conesa Navarro, R. Gualda Bernal, J.J. Martínez García, Murcia 2019, s. 91–116.

⁴⁰ Hdn. 5.3.10: „ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν καὶ πρόσφυγες οἰκεῖοί τε τῆς Μαίσης, πρὸς οὓς ἐκείνη θαυμάζοντα τὸν παῖδα, εἴτε πλασαμένη εἴτε καὶ ἀληθεύουσα, ἐξείπεν ὅτι ἄρα Ἄντωνίνου υἱὸς ἐστὶ φύσει, τῇ δὲ ὑπολήψει ἄλλου δοκοίη· ἐπιφοιτῆσαι γὰρ αὐτὸν ταῖς θυγατράσιν αὐτῆς νέαις τε οὖσαις καὶ ὠραίαις, καθ' ὃν καιρὸν ἐν τοῖς βασιλείοις σὺν τῇ ἀδελφῇ διέτριβεν. ὅπερ ἐκείνοι ἀκούσαντες, τοῖς συστρατιώταις κατ' ὀλίγον ἀπαγγέλλοντες διαβόητον ἐποίησαν τὴν φήμην, ὡς ἐς πᾶν χωρῆσαι τὸ στρατιωτικόν”.

⁴¹ Hdn. 5.3.11: „τῇ δὲ Μαίσει ἐλέγετο σωροὺς εἶναι χρημάτων, ἐκείνην δὲ ἐτόιμωσ πάντα προέσθαι τοῖς στρατιώταις, εἰ τὴν βασιλείαν τῷ γένει ἀνανεώσαιτο. ὡς δὲ συνέθεντο νύκτωρ, εἰ κατέλθοιεν λαθόντες, ἀνοίξιν τὰς πύλας καὶ δέξασθαι πᾶν τὸ γένος ἔνδον βασιλέα τε καὶ υἱὸν ἀποδείξειν Ἄντωνίνου «τὸν Βασιανόν», ἐπέδωκεν ἑαυτὴν ἢ πρεσβύτις, ἐλομένη πάντα κίνδυνον ἀναρρῖναι μᾶλλον ἢ ἰδιωτεύειν καὶ δοκεῖν ἀπερρῖσθαι· νύκτωρ τε λάθρα τῆς πόλεως ὑπεξῆλθε σὺν ταῖς θυγατράσι καὶ τοῖς ἐγγούοις”.

⁴² Według relacji Kasjusza Diona Meza była zaskoczona wybuchem buntu przeciwko Makrynosowi (*Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt, Volume IX: Books 71–80*, wyd. E. Cary, H. Foster, Cambridge, Mass. 1927, 79.31, dalej: Cass. Dio). Zob. także: P.D. Conesa Navarro, *Julia Maesa y Julia Soemias en la corte de Heliogábalo: el poder femenino de la Domus Severiana*, „Studia Historica. Historia Antigua” 2019, no. 37, s. 185–223.

⁴³ Hdn. 5.4.6. Zarówno Meza, jak i jej córki były obecne w czasie decydującej bitwy pod Antiochią (Cass. Dio 79.38.4).

⁴⁴ E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae...*, s. 145.

⁴⁵ Pozycję Mezy podkreśla emisja monet ukazujących Heliogabala i jego babkę, zob. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 208 (aw.: IMP ANTONINVS PIVS AVG, rew.: IVLIA MAESA AVG).

⁴⁶ Cass. Dio 80.15.4; Hdn. 5.5.5–6, 5.8.1. Zob. także: A. Scott, *Emperors and Usurpers. An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 79(78)–80(80) (a.d. 217–229)*, Oxford 2018, s. 129–130, 135–137.

Z zagrożenia utraty pozycji na dworze zdawała sobie sprawę Julia Meza, która doprowadziła do adopcji przez Heliogabala jego ciotecznego brata (26 czerwca 221 roku)⁴⁷.

Wydaje się, że wydarzenie to znalazło odbicie w emisjach Julii Mezy z legendą CONCORDIA AVGG (*concordia augustorum*)⁴⁸, których to datację można by doprecyzować na lata 221–222. Napisowi towarzyszy przedstawienie siedzącej bogini Konkordii, trzymającej w wyciągniętej prawej ręce patere, a w lewej – podwójny róg obfitości⁴⁹. Wątpliwości co do odczytania legendy jako „zgoda augustów” może budzić fakt, że monety z identycznym rewersem wybito również dla żony (od 225 roku) Sewera Aleksandra (*Severus Alexander*)⁵⁰ Orbiany i jego matki Julii Mamei⁵¹, a więc już po śmierci Heliogabala. W związku z tym, że Sewer Aleksander nie miał współrządcy, możliwe jest, że liczba mnoga w tym przypadku odnosiła się do dwojga członków rodziny cesarskiej, którym nadano tytuł bez względu na ich płeć.

Gwardia pretoriańska zamordowała cesarza wraz z jego matką Julią Soemias 11 marca 222 roku, a cesarzem ogłosiła drugiego z wnuków Julii Mezy – Sewera Aleksandra⁵².

W kontekście zmiany na tronie cesarskim należy zwrócić uwagę na emisje monet Julii Mezy z boginią Juno, której towarzyszy epitet CONSERVATRIX⁵³. Wydawałoby się, że wskazówką datacji nie mogą być „klasyczne” boginie panteonu rzymskiego

⁴⁷ Hdn. 5.7.1-2. Omówienie przekazów źródłowych o adopcji zob.: A.G. Scott, *Emperors and Usurpers...*, s. 138–141.

⁴⁸ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 277 (aw.: IVLIA MAESA AVG, rew.: CONCORDIA AVGG). O interpretacji znaczenia zob. K. Balbuza, *Concordia, aeternitas Imperii i kwestie dynastyczne w mennicznym programie ideologicznym okresu pierwszych Sewerów*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2015, nr 12, s. 61–83.

⁴⁹ Ikonografia rewersu jest identyczna z emisjami Plautilli, zob. RIC IV/1 *Plautilla*, nr 364 (aw.: PLAVTILLA AVGVSTA, rew.: CONCORDIA AVGG) oraz Julii Pauli, zob. RIC IV/2 *Julia Paula*, nr 216 (aw.: IVLIA PAVLA AVG, rew.: CONCORDIA AVGG).

⁵⁰ RIC IV/2 *Orbiana*, nr 319–320 (aw.: SALL BARBIA ORBIANA AVG, rew.: CONCORDIA AVGG).

⁵¹ RIC IV/2 *Julia Mamaea*, nr 330 (aw.: IVLIA MAMAEA AVG, rew.: CONCORDIA AVGG).

⁵² Cass. Dio 80.19.1–20.23; Hdn. 5.8.1-10; *Scriptores Historiae Augustae*, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971, *Hist. Aug. Elag.* 16.5–17.3; dyskusję o wiarygodności przekazów źródłowych zob. w: M. Icks, *Heliogabalus, a Monster on the Roman Throne: The Literary Construction of a 'Bad' Emperor*, w: *Kakos: Badness and Anti-value in Classical Antiquity*, eds. I. Sluiter, R. Rosen, Leiden–Boston 2008, s. 477–488. O interpretacji wydarzeń 222 roku jako konfliktu między dwoma konkurującymi ośrodkami władzy zob. A. Kemezis, *The Fall of Elagabalus as Literary Narrative and Political Reality: A Reconsideration*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 2016, Bd. 65, H. 3, s. 348–390.

⁵³ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 257–258.

występujące na rewersach monet Julii Mezy (Juno⁵⁴ czy Westa⁵⁵), ponieważ mimo swoistej „orientalizacji” cesarstwa pod rządami Heliogabala boginie te przedstawiane były również na monetach Julii Soemias⁵⁶. Jeśli jednak spojrzymy przez pryzmat okoliczności, w jakich Sewer Aleksander przejął tron, należy zauważyć, że Juno na monetach Julii Soemias nie występuje z epitetem CONSERVATRIX. Na podstawie tej obserwacji można ostrożnie wysunąć hipotezę, że po zamordowaniu Heliogabala to Julia Meza miała stać na straży rzymskich tradycji i tym można by uzasadnić celowość wybicia monet z legendą IVNO CONSERVATRIX. Wydaje się więc, że datacja tych emisji powinna zostać przesunięta na lata 222–225.

Julia Meza utrzymała swoją pozycję na dworze cesarskim⁵⁷, choć sprawą dyskusyjną są jej relacje z Julią Mameą po zamordowaniu Heliogabala⁵⁸. Meza zmarła prawdopodobnie około 224/225 roku⁵⁹. Po śmierci została wyniesiona do rangi bóstwa w ramach kultu cesarskiego⁶⁰.

Podstawą legitymizacji władzy Heliogabala i Sewera Aleksandra było pokrewieństwo z Sewerami, jednak problem stanowił fakt, że były to powiązania rodzinne w linii żeńskiej⁶¹. Emisje Julii Mezy miały ukazywać związki z dynastią Sewerów, a przede wszystkim utrwalac obraz silnej *domus divina*, która jest w stanie zapewnić stabilność rządów i dobrobyt cesarstwa (FECVNDITAS⁶², FELICITAS PVBLICA⁶³,

⁵⁴ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 253–256 (rew.: IVNO), 412–413; RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 259–260 (rew.: IVNO REGINA).

⁵⁵ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 276.

⁵⁶ Zob. przykładowo RIC IV/2 *Julia Soaemias*, nr 235 (rew.: IVNO), nr 236 (rew.: IVNO REGINA), nr 246 (rew.: VESTA).

⁵⁷ Zob. emisje monet Sewera Aleksandra z Mezą RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 310a, 310c (aw.: IMP C M AVR SEV ALEXAND AVG, rew.: MAISI AVG).

⁵⁸ Erich Kettenhofen (*Die syrischen Augustae...*, s. 45) opowiada się za hipotezą o rywalizacji między nimi; innego zdania jest Elizabeth Kosmetatou (*The Public Image of Julia Mamaea...*, s. 400). O emisji monet z legendą CONCORDIA AVGG zob. wyżej.

⁵⁹ Datacja śmierci Julii Mezy według: E. Kettenhofen, *Zum Todesdatum Julia Maesas*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 1981, Bd. 30, H. 2, s. 244–249. Zob. także T. Pekáry, *Zum Datum der Konsekration der Iulia Maesa*, „Schweizer Münzblätter” 1963–1967, vol. 13–17, 55, s. 137–139.

⁶⁰ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 377 (aw.: DIVA MAESA AVG, rew.: CONSECRATIO), nr 378 (aw.: DIVA MAESA AVG, rew.: CONSECRATIO), nr 379 (aw.: DIVA MAESA AVG, rew.: CONSECRATIO), nr 380 (aw.: DIVA MAESA AVG, rew.: FECVNDITAS), nr 712, 714 (aw.: DIVA MAESA AVGVSTA, rew. CONSECRATIO S C), nr 713 (aw.: IVLIA MAESA AVGVSTA, rew.: CONSECRATIO S C).

⁶¹ „L’Année épigraphique”, 1912, 155. Omówienie inskrypcji zob. w: E. Kettenhofen, *Die syrischen Augustae...*, s. 158.

⁶² RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 249–250 (rew.: FECVNDITAS AVG), nr 249A (rew.: FECVNDITAS), nr 410–411 (rew.: FECVNDITAS AVGVSTAE S C).

⁶³ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 251.

SAECVLI FELICITAS⁶⁴). Efekt ten starano się osiągnąć poprzez powielanie wzorców emisji Julii Domny⁶⁵. Po ekscesach obyczajowych Heliogabala Julia Meza na rewersach monet eksponowała cnoty rzymskie (PIETAS⁶⁶, PVDICITIA⁶⁷).

Utrzymanie władzy cesarskiej przez Sewerów było uzależnione od poparcia armii⁶⁸, co znalazło odbicie także w mennictwie Mezy. Na rewersach monet pojawiły się legendy mające podkreślać silny związek z armią (FIDES MILITVM⁶⁹, VIRTUS AVG⁷⁰).

Wnioski końcowe

Zaskakujący jest fakt, że w przypadku emisji monet z legendą VENVS VICTRIX Julia Meza nie powieliła atrybucji Wenus Zwycięskiej z monet Julii Domny. Nawet w przypadku, gdy Wenus na rewersie monet Domny trzyma w ręku hełm⁷¹, to jest to jedyny atrybut łączący obie emisje, ponieważ na rewersach Mezy kolumnę zastąpiono tarczą, a zamiast gałęzi palmowej bogini trzyma włócznię⁷² (fot. 13).

⁶⁴ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 271; zob. C. Rowan, *The Public Image of the Severan Women*, „Papers of the British School at Rome” 2011, vol. 79, s. 265.

⁶⁵ Zob. RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 534, 549, 550 (rew.: FECVNDITAS), nr 592 (rew.: FELICITAS PVBLICA), nr 577, 645 (rew.: SAECVLI FELICITAS).

⁶⁶ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 263–266, 414–415.

⁶⁷ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 267–269, 416–420. Zob. C. Rowan, *The Public Image...*, s. 265.

⁶⁸ Zob. J. Sünskes Thompson, *Aufstände und Protestaktionen im Imperium Romanum: Die severischen Kaiser im Spannungsfeld innenpolitischer Konflikte*, Bonn 1990; M. Handy, *Die Severer und das Heer*, Berlin 2009. O ideologii zwycięstwa w emisjach Septymiusza Sewera zob. D. Janiszewska, *The Ideology of the Victory of the Emperor Septimius Severus in the Period 193–197 AD in Numismatic Sources*, w: *Studia Lesco Mrozewicz ad amicis et discipulis dedicata*, red. S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk, Poznań 2011, s. 145–151.

⁶⁹ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 278.

⁷⁰ RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 279. Szerzej o znaczeniu ideologii *virtus Augusti* zob. A. Kluczek, *Vndiqve victores: wizja rzymskiego władztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice 2009, s. 181–190.

⁷¹ RIC IV/1 *Julia Domna*, nr 890. Taką samą atrybucję możemy zaobserwować w emisjach Plautilli, RIC IV/1 *Plautilla*, nr 369; zob. C. Rowan, *The Public Image...*, s. 265.

⁷² RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 275. Zob. A. Smyk, S. Filipova, *Coins of the ‘Syrian Empresses’ with the Legend VENVS VICTRIX from Lost Hoard of Roman Coins from Bulgaria*, „Historia i Świat” 2024, t. 13, s. 219–220.

Fot. 13. RIC IV/2 *Julia Maesa*, nr 275. Denar.
Aw.: IVLIA MAESA AVG. Rew.: VENVS
VICTRIX

Źródło: S. Filipova, *Lost hoard of Roman coins presumably found in Northern Bulgaria*, „Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья” 2023, 15, s. 803, nr 68, zdjęcie udostępnione dzięki uprzejmości autorki publikacji.

Denar znajdujący się w zbiorach Muzeum Historii Sztuki w Wiedniu ukazuje atrybucję bogini niemal identyczną jak na monetach Karakalli⁷³. Jedyne różnice to brak hełmu umieszczonego pod tarczą (na rewersie Mezy, choć mogło to wynikać z niskich umiejętności mincerza) i wieńca w rękach Wiktorii (na rewersie Karakalli) (fot. 14).

Fot. 14. A. Rewers, denar Julii Mezy, KHM inv. RÖ 57075, fot. Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID188186. Aufnahme durch Photoatelier (źródło: <https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID188186&view=rs>); B. Rewers, denar Karakalli, KHM inv. RÖ 35502, fot. Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID115634. Photographs by Photoatelier, KHM, wariant z hełmem pod tarczą (źródło: <https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID115634&view=rs>); C. Rewers, antoninian Karakalli, KHM inv. RÖ 15362, fot. Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID67472. Photographs by Photoatelier, KHM, wariant bez tarczy (źródło: <https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID67472&view=rs>)

Dziwi, że Meza nie odwołuje się w tym przypadku do przedstawiającej boginię Wenus ikonografii monet swojej siostry, której autoprezentacja niewątpliwie była inspiracją dla kobiet z dynastii Sewerów. Znaczące jest pominięcie gałęzi palmowej w atrybucji Wenus. W kontekście historycznym zabieg ten jest jednak w pełni

⁷³ RIC IV/1 *Caracalla*, nr 310a-b (rew.: VENERI VICTRICI), nr 311a-d, 312 (rew.: VENVS VICTRIX).

zrozumiały i uzasadniony. Meza miała o wiele słabszą pozycję niż Domna – żona i matka cesarzy. Wybierając taką atrybucję bogini, legitymizowała władzę swoich wnuków, pokazując ciągłość dynastii, nie tylko od przejęcia władzy przez Septymiusza Sewera (*Septimius Severus*), lecz od czasów Antoninów. Odwołując się do emisji Faustyny Młodszej, Meza przedstawiała być kojarzona jako kobieta z Syrii, której obecność na dworze cesarskim była uzasadniona wyłącznie pokrewieństwem z Domną. Podobny zabieg możemy zauważyć wcześniej: w działaniach Septymiusza Sewera, który przeprowadził swoją fikcyjną autoadopcję do rodu Antoninów⁷⁴, czy w przyjęciu przez Julię Domnę tytułów nadanych Faustynie Młodszej⁷⁵. Należy również spojrzeć na tę emisję przez pryzmat tekstów źródłowych, których autorzy przywołują informacje dotyczące rzekomego ojcostwa Karakalli zarówno w stosunku do Heliogabala, jak i Sewera Aleksandra. Julia Meza wybierając ten konkretny rewers dla emisji⁷⁶ z legendą VENVS VICTRIX, podkreślała wizualnie swoją bliskość z Karakallą, a co za tym idzie – legitymizowała prawa do tronu cesarskiego obu wnuków i ciągłość *domus Severiana*.

Bibliografia

Balbuza K., *Concordia, aeternitas Imperii i kwestie dynastyczne w mennicznym programie ideologicznym okresu pierwszych Sewerów*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2015, nr 12, s. 61–83, <https://doi.org/10.14746/seg.2015.12.3>.

⁷⁴ Zob. przykładowo CIL XIV Suppl., 4381: IMP(eratori) CAESARI L. SEPTIMIO SEVERO PIO PERTINACI AVG(usto) ARABICO ADIABENICO PARTHICO MAXIMO FELICI PONTIFICI MAX(imo) TRIB(unicia) POT(estate) XV IMP(eratori) XII CO(n)S(uli) III P(atri) P(atriciae) DIVI MARCI ANTONINI PII GERMANICI SARMAT(ici) FIL(io) DIVI COMMODI FRATRI DIVI ANTONINI PII NEPOTI DIVI HADRIANI PRONEPOTI DIVI TRAIANI PARTHICI ABNEPOTI DIVI NERVAE ADNEPOTI... Zob. także RIC IV/1 *Septimius Severus*, nr 65 (aw.: L SEPT SEV PERT AVG IMP VII, rew.: DIVI M PII F P M TR P III COS II P P).

⁷⁵ K. Maksymiuk, *Założenia polityki propagandowej Septymiusza Sewera na przykładzie tytułu Julii Domny – mater castrorum*, „Meander” 1999, t. 5, s. 449–455; D. Okoń, *Several Remarks on the Cult and the Titulature of Empresses from the Severan Dynasty*, „Mnemon” 2018, vol. 18, 2, s. 142–149; P.D. Conesa Navarro, *Faustina la Menor y Julia Domna como matres castrorum. Dos mujeres al servicio de la propaganda imperial de las dinastías Antonina y Severa*, „Lucentum” 2019, vol. 38, s. 281–299.

⁷⁶ Tezę, że w doborze ikonografii monet przez „syryjskie cesarzowe” mogły to być co najwyżej nieformalne konsultacje, zob. B. Levick, *Julia Domna Syrian Empress*, London 2007, s. 140; zob. także M. Keltanen, *The Public Image of the Four Empresses – Ideal Wives, Mothers and Regents?*, w: *Women, Wealth and Power in the Roman Empire*, ed. P. Setälä et al., Rome 2002, s. 106–109.

- Bertolazzi R., *Julia Domna and her Divine Motherhood: A Re-examination of the Evidence from Imperial Coins*, „The Classical Journal” 2019, vol. 114, 4, s. 464–486, <https://doi.org/10.5184/classicalj.114.4.0464>.
- Brenot C., *La famille de Septime-Sévère à travers les images monétaires*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2000, no. 11, s. 331–345, <http://www.jstor.org/stable/24359099>.
- Butcher K., *The Colonial Coinage of Antioch-on-the-Orontes c. AD 218–53*, „The Numismatic Chronicle” 1988, vol. 148, s. 63–75, <http://www.jstor.org/stable/42668128>.
- Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt, Volume IX: Books 71–80*, wyd. E. Cary, H. Foster, Cambridge, Mass. 1927.
- Conesa Navarro P.D., *Faustina la Menor y Julia Domna como matres castrorum. Dos mujeres al servicio de la propaganda imperial de las dinastías Antonina y Severa*, „Lucentum” 2019, vol. 38, s. 281–299, <https://doi.org/10.14198/LVCENTVM2019.38.13>.
- Conesa Navarro P.D., *Julia Maesa y Julia Soemias en la corte de Heliogábalo: el poder femenino de la Domus Severiana*, „Studia Historica. Historia Antigua” 2019, no. 37, s. 185–223., <https://doi.org/10.14201/shha201937185223>.
- Conesa Navarro P.D., *La maternidad como instrumento de propaganda dinástica: el caso de Iulia Domna, w: Género y mujeres en el Mediterráneo Antiguo. Iconografías y Literaturas*, eds. P.D. Conesa Navarro, R. Gualda Bernal, J.J. Martínez García, Murcia 2019, s. 91–116.
- Conesa Navarro P.D., *Los testimonios numismáticos de Julia Mamaea: continuidad y ruptura en la política imperial de Alejandro Severo*, „Imafronte” 2023, no. 30, s. 16–33, <https://doi.org/10.6018/imafronte.549021>.
- Conesa Navarro P.D., Smyk A., *Goddess Venus on Julia Domna’s Coins. The Political Use of the Coinage of an Augusta of the Severan Dynasty*, „Historia i Świat” 2022, t. 11, s. 175–200, <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.11>.
- Dandrow E., *The Latin Coins of Caracalla from Edessa in Osrhoene*, „The Numismatic Chronicle” 2016, vol. 176, s. 183–205, <http://www.jstor.org/stable/26637318>.
- Duncan-Jones R., *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coin*, „The Numismatic Chronicle” 2001, vol. 161, s. 75–89, <http://www.jstor.org/stable/42668017>.
- Gitler H., Ponting M., *Rome and the East. A Study of the Chemical Composition of Roman Silver Coinage during the Reign of Septimius Severus AD 193–211*, „Topoi. Orient-Occident” 2007, Supplément 8, Productions et échanges dans la Syrie grecque et romaine (Actes du colloque de Tours, juin 2003), s. 375–397.
- Grossi O., *The Forum of Julius Caesar and the Temple of Venus Genetrix*, „Memoirs of the American Academy in Rome” 1936, vol. 13, s. 215–220.
- Günther E., *Femaleness Matters: Identity and Identification Processes in the Severan Dynasty*, „Marburger Beiträge zur antiken Handels-Wirtschafts-und Sozialgeschichte” 2017, Bd. 34, s. 113–168.
- Güven S., *A Vision of Imperial Unity: The Temple of Venus and Roma*, „METU Journal of the Faculty of Architecture” 1990, vol. 10, no. 1–2, s. 19–30, <https://hdl.handle.net/11511/51133>.
- Handy M., *Die Severer und das Heer*, Berlin 2009.
- Hellings B., *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coin: the Case of Roman Germany*, „The Numismatic Chronicle” 2016, vol. 176, s. 171–181, <http://www.jstor.org/stable/26637317>.
- Herodian, *History of the Empire from the Time of Marcus Aurelius*, wyd. C.R. Whitaker, London-Cambridge, Mass. 1969–1970.

- Hill Ph.V., *The Coin-Portraiture of Severus and his Family from the Mint of Rome*, „The Numismatic Chronicle” 1979, vol. 19, 139, s. 36–46, <http://www.jstor.org/stable/42667029>.
- Howgego Ch., *The Denarii of Septimius Severus and the Mobility of Roman Coins: A Reply*, „The Numismatic Chronicle” 2002, vol. 162, s. 339–342, <http://www.jstor.org/stable/42668215>.
- Icks M., *Heliogabalus, a Monster on the Roman Throne: The Literary Construction of a ‘Bad’ Emperor*, w: *Kakos: Badness and Anti-value in Classical Antiquity*, eds. I. Sluiter, R. Rosen, Leiden–Boston 2008, s. 477–488.
- Janiszewska D., *The Ideology of the Victory of the Emperor Septimius Severus in the Period 193–197 AD in Numismatic Sources*, w: *Studia Lesco Mrozewicz ad amicus et discipulis dedicata*, red. S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk, Poznań 2011, s. 145–151.
- Jeličić-Radonić J., *Venus Victrix in the Salona Urbs Orientalis*, w: *Roma y las provincias: modelo y difusión*, vol. 1, eds. T. Nogales, I. Rodà, Roma 2011, s. 383–389.
- Jones C., *Ten Dedications “To the gods and goddesses” and the Antonine Plague*, „Journal of Roman Archaeology” 2005, vol. 18, s. 293–301, <https://doi.org/10.1017/S1047759400007376>.
- Keltanen M., *The Public Image of the Four Empresses – Ideal Wives, Mothers and Regents?*, w: *Women, Wealth and Power in the Roman Empire*, ed. P. Setälä et al., Rome 2002, s. 106–109.
- Kemezis A., *The Fall of Elagabalus as Literary Narrative and Political Reality: A Reconsideration*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 2016, Bd. 65, H. 3, s. 348–390, <http://www.jstor.org/stable/45019236>.
- Kettenhofen E., *Die syrischen Augustae in der historischen Überlieferung: Ein Beitrag zum Problem der Orientalisierung*, Bonn 1979.
- Kettenhofen E., *Zum Todesdatum Julia Maesas*, „Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte” 1981, Bd. 30, H. 2, s. 244–249, <http://www.jstor.org/stable/4435761>.
- Kluczek A., *Vndiqve victores: wizja rzymskiego wladztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice 2009.
- Kosmetatou E., *The Public Image of Julia Mamaea. An Epigraphic and Numismatic Inquiry*, „Latomus” 2002, t. 61, 2, s. 398–414, <http://www.jstor.org/stable/41539794>.
- Levick B., *Julia Domna Syrian Empress*, London 2007.
- Littman R., Littman M., *Galen and the Antonine Plague*, „The American Journal of Philology” 1973, vol. 94, no. 3, s. 243–255, <https://doi.org/10.2307/293979>.
- Lusnia S.S., *Julia Domna’s Coinage and Severan Dynastic Propaganda*, „Latomus” 1995, t. 54, 1, s. 119–140, <http://www.jstor.org/stable/41537210>.
- Maksymiuk K., *Przydomki Julii Domny na monetach*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1998, z. 1–2, s. 49–58.
- Maksymiuk K., *Założenia polityki propagandowej Septymiusza Sewera na przykładzie tytułu Julii Domny – mater castrorum*, „Meander” 1999, t. 5, s. 449–455.
- Nadolny S., *Die severischen Kaiserfrauen*, Stuttgart 2016.
- Okoń D., *Several Remarks on the Cult and the Titulature of Empresses from the Severan Dynasty*, „Mnemon” 2018, vol. 18, 2, s. 142–149.
- Pekáry T., *Zum Datum der Konsekration der Iulia Maesa*, „Schweizer Münzblätter” 1963–1967, vol. 13–17, 55, s. 137–139, <https://doi.org/10.5169/seals-170746>.
- Rowan C., *The Public Image of the Severan Women*, „Papers of the British School at Rome” 2011, vol. 79, s. 241–273, <http://www.jstor.org/stable/41725307>.
- Rowan C., *Under Divine Auspices: Divine Ideology and the Visualisation of Imperial Power in the Severan Period*, Cambridge 2012.

- Royo Martínez M.M., *Propaganda dinástica, militar y religiosa en las monedas de Julia Domna*, „Espacio, Tiempo y Forma. Serie II. Historia Antigua” 2017, no. 30, s. 299–322, <https://doi.org/10.5944/etfii.30.2017.18852>.
- Royo Martínez M.M., *Las emperatrices sirias y las excepcionales series monetales de Julia Domna y Julia Mamaea*, „Espacio Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua” 2019, no. 32, s. 115–136, <https://doi.org/10.5944/etfii.32.2019.24181>.
- Scott A., *Emperors and Usurpers. An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 79(78)–80(80) (a.d. 217–229)*, Oxford 2018.
- Scriptores Historiae Augustae*, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971.
- Skienziel A., *Wykorzystanie wizerunku bóstw jako motywu propagandowego w mennictwie cesarskich dynastii Sewerów*, „Wieki Stare i Nowe” 2009, t. 1 (6), s. 57–72.
- Smyk A., *Boginie powiązane z kobietami Sewerów w polityce propagandowej dynastii (studium numizmatyczne)*, Siedlce 2021.
- Smyk A., Filipova S., *Coins of the 'Syrian Empresses' with the Legend VENVS VICTRIX from Lost Hoard of Roman Coins from Bulgaria*, „Historia i Świat” 2024, t. 13, s. 213–230, <https://doi.org/10.34739/his.2024.13.13>.
- Smyk A., Skupniewicz P., *A Denarius of Julia Maesa with Reverse Legend VENVS VICTRIX from the Collection of the British Museum*, „Historia i Świat” 2024, t. 13, s. 231–254, <https://doi.org/10.34739/his.2024.13.14>.
- Sünskes Thompson J., *Aufstände und Protestaktionen im Imperium Romanum: Die severischen Kaiser im Spannungsfeld innenpolitischer Konflikte*, Bonn 1990.

Anita Smyk

Denar Julii Mezy z legendą VENVS VICTRIX ze zbiorów Muzeum Historii Sztuki w Wiedniu

Streszczenie

Artykuł przedstawia studium ikonograficzne i ideologiczne denara Julii Mezy z legendą VENVS VICTRIX. Numizmat ten pochodzi z wiedeńskiej kolekcji Kunsthistorisches Museum. Analizę przeprowadzono w kontekście wykorzystania wizerunku bogini Wenus w autoprezentacji kobiet z dynastii Sewerów. Denar ukazuje atrybucję bogini niemal identyczną jak na monetach Karakalli, przez co Julia Meza podkreślała wizualnie swoją bliskość z siostrzeńcem, a co za tym idzie – legitymizowała prawa do tronu cesarskiego obu swych wnuków.

Słowa kluczowe: starożytny Rzym, dynastia Sewerów, Julia Meza, VENVS VICTRIX, mennictwo rzymskie